

Вільгельм Телль

Фрідріх Шиллер

(Скорочено)

Драма

Дійові особи

Герман Геслер, імперський намісник (ландфогт) у Швіці та Урі.

Вернер фон Аттінгаузен, можновладний барон.

Ульріх фон Руденц, його небіж.

Селяни із Швіцу:

— Вернер Штауффахер

— Конрад Гунн

селяни з Урі:

— Вальтер Фюрст

— Вільгельм Телль

Рессельман, священик.

Петерман, паламар.

Куоні, пастух.

Верні, мисливець.

Руоді, рибалка.

Селяни з Унтервальдену:

— Арнольд Мельхтал

— Конрад Баумгартен

Єнні, хлопчик-рибалка.

Зеппі, підпасок.

Гертруда, дружина Штауффахера.

Гедвіга, дружина Телля, дочка Вальтера Фюрста.

Берта фон Брунек, заможна спадкоємиця.

Діти Телля:

— Вальтер .

— Вільгельм

Йоганн Парріціда, герцог Швабський.

Імперський гонець.

Наглядач над робітниками на панщині.

Майстер-каменотес, підмайстри та чорнороби.

Глашатай.

Рейтари — кіннота ландфогтів Геслера та Ланденбергера.

Селяни і селянки з лісових кантонів.

Дія перша

Дії драми відбуваються у Швейцарії.

Ява перша

Події відбуваються на високому скелястому березі Фірвальдштетського озера 1 проти Швіцу. Лунають швейцарська пастуша мелодія та гармонійні дзвоники череди. У човні співає хлопчик-рибалка Єнні, на гірських пасовиськах пастух Куоні, а на іншій скелі — альпійський мисливець Берні.

Картина змінюється: чути глухий гуркіт у горах; по землі пробігають поодинокі тіні від хмарин — насувається буря. Батько Єнні піклується, щоб хлопець витяг на берег човна. А Куоні з підпасичем жене худобу і намагається тримати її вкупі, щоб не розгубилась (власник цього стада — можновладний барон Вернер фон Аттінгаузен), вони женуть корів з полонини у долину, бо в Альпах все випасено, та й зима скоро.

Назустріч їм біжить чоловік, це Баумгартен, він весь у крові. Селянин просить рибалку Руоді перевезти його на той берег озера, бо за ним женуться рейтарі 2 ландфогта 3. Баумгартен схвильовано розповідає цю неприємну пригоду, як імперський намісник Ланденбергер заїхав до них і наказав спорядити баню: "Поки я рубав дрова, Ланденбергер почав чіплятися до моєї дружини. Жінка вирвалась, а я тоді бігом додому й топором, як був, благословив його по лобі". Я захищав свою честь".

Вислухавши його, чоловіки обурюються зухвалості ландфогта. Але Руоді відмовляється перевезти Баумгартена на другий берег, адже знялась страшена буря: на озері високі хвилі, грім, блискавка.

У цей час з'являється тут Вільгельм Телль, який також просить рибалку про допомогу чоловікові:

Про себе смілий думає востаннє,— На бога здайся й гнаного врятуй!

Але марно, Руоді боїться негоди. Тоді Телль сам береться перевезти Баумгартена:

Глиб виру швидше зглянеться, ніж фогт 4.

До місця подій прибувають люди ландфогта і вимагають убивцю. Побачивши селянина на іншому боці, вони звинуватили рибалку й пастуха у своїй невдачі:

А ви їм пособляли,—

Розплатитесь! Назад, на їх отари!

Паліть хатини їх, усе руйнуйте!

Всі приголомшені, біжать за рейтарами. Руоді, ламаючи руки, викрикує:

Небесне правосуддя!

Коли ж вітчизни прийде визволитель?

Ява друга

Події розгортаються в Штейнені, в Швіцькому кантоні. Біля свого будинку Вернер Штауффахер веде розмову з Пфейфером з Люцерна про засилля Австрії у Швейцарії:

Може скоро все зміниться,

Як трон дістане інший імператор,

Під Австрією ж ви — повік раби.

У задумі, під липою знаходить Вернера його дружина Гертруда. Вона занепокоєна похмурістю і сумним настроєм свого чоловіка. Що його могло так засмутити? Адже все добре, і в їхньому домі процвітає добробут:

Комори повні, а худоба — дійна, Гладкі, годовані на паші коні...

Штауффахер переповів жінці свою розмову з Геслером, який дорікав йому свавіллям: якийсь селянин почуває себе тут володарем країни, намісник цього не потерпить. Гертруда заспокоїла чоловіка, пояснивши все заздрістю фогта, що є в роду наймолодшим сином і володіє лише лицарським плащем; він заздрить спадку Штауффахера, бо сам не володіє дідиною.

Подружжя обмінювалось думками щодо знущань ландфогта, говорили про австрійське засилля і про людей, які ремствують і страждають від усього на трьох кантонах — Швіці, Урі та Унтервальдені.

Дружина порадила своєму чоловікові скинути "цей нестерпний гніт". Гертруду не лякають ні війна, ні труднощі, ні втрата будинку і майна. Штауффахер прийняв рішення оборонити батьківщину від цього лиха:

Я йду негайно в Урі, там у мене
Є приятель хороший, Вальтер Фюрст,—
Ми завжди з ним були одної думки.
Живе там недалеко й Аттінгаузен,
Він, правда, роду знатного, та любить
Народ і звичаї старі шанує.
От з ними я й пораджусь обома,
Як захистить наш край від ворогів.

У цей час до берега причалили Баумгартен і Вільгельм Телль, який своєму супутникові пропонує шукати захисту в домі Штауффахера, бо "всім пригнобленим він батько".

Ява третя

Біля Альторфа добудовують фортецю, всі метушаться, працюють. Наглядач ходить з канчуком, підганяючи робітників. Він їх лає, звинувачуючи у ледарюванні і млявості. Зігнавши навіть старих на панщину, глумиться безсовісно з людей: ви годні лише корів доїти та ліниво тинятися по горах. Наглядач переконаний, що ця фортеця — Кормига Урі — це те ярмо, яке має зігнути непокірних. Будівельники сердяться, працюють без бажання. На споруду прийшли подивитись Штауффахер і Телль. Вільгельм переконаний: хто будує мури, руки тих людей і звалять їх, бо у народа є своя твердиня вольності, дана богом,— гори.

У цей час на площі з'являється глашатай з новим указом фогта: в Альторфі на стовпі вивісять капелюх, перед яким, як перед самим намісником, треба буде знімати свої шапки і вклонятись. Таким чином ландфогт хоче виявити покірних підданців, обіцяючи розправу над порушниками наказу.

Натовп глузує з цього сміхотворного оголошення:

Була б то імператорська корона!
А це ж — австрійський капелюх, що висить
Над тронном,— там, де лени 1 роздавали.
Люди не хочуть підкорятись австрійським загарбникам.

Штауффахер доходить остаточного висновку: треба спільно йти на боротьбу. Телль обіцяє свою підтримку і допомогу у справі, просить покликати його, коли "справжнє діло закипить".

Раптом до риштувань збігається народ: з даху фортеці зірвався покрівельник. Берта 2 кидає людям коштовності, тільки б вони його врятували. Але золотом не допоможеш, бо будівельник розбився. Дівчина бачить, як люди доходять до відчаю:

Злощасний замок, на прокльонах Стоїш ти, й житимуть в тобі прокльони!

1 Л є н — за часів феодалізму — маєток і саме право володіння, які давав король васалові.

2 Берта фон Брунеку п'єсі — австрійська дворянка. Усі її землі — в Швейцарії, вона родичка ландфогта Геслера, який хоче прибрати до своїх рук її маєтки.

Ява четверта

Розмова відбувається у домі Вальтера Фюрста, селянина з Урі, який доводиться тестем Вільгельму Теллю. У його домі переховується хлопець з Унтервальдену, Арнольд Мельхталь. Арнольда переслідує ландфогт Ланденбергер за порушення наказу. Намісник хотів у селянина забрати пару добрих волів, а хлопець не примирився з такою несправедливістю — і побив слугу фогта, перебив йому пальця. Тепер у Фюрста Мельхталь розпитував про батька, якого залишив удома без захисту і допомоги, тікаючи від розправи тирана.

Коли у двері хтось постукав, хазяїн заховав переслідуваного. Це прийшов Вернер Штауффахер поговорити про нестерпну ситуацію у краї. Вони невдоволено говорили про новозбудовану в'язницю, яка тепер безмовно височіла над пусткою 1. Раніше для цього краю свободи темницею була лише домовина. Штауффахер розповів про жахливий гніт в Унтервальдені, як намісник Ланденбергер хотів збезчестити дружину Баумгартена з Альцеллена, за що чоловік і "почастував" ландфогта сокирою. Він розповів про батька Мельхталя: фогт наказав виколоти старому залізом очі за синову провину. Намісник відібрав у нього все, покинув сліпому тільки палицю, щоб той нещасний голий і босий ходив попідтинню. Мельхталь вибіг зі схованки з слізьми на очах, обіцяючи помститися злочинцеві, рвучись зараз іти до замку. Чоловіки заспокоювали юнакову гарячковість. Вони дійшли згоди, що час піднімати людей на боротьбу, не можна більше терпіти таких знущань. Штауффахер вирішив підключити до справи дворян, які не відмовлять, "коли до зброї стане вся країна". Чоловіки послали своїх людей у Швіц, Унтервальден та Урі. Вони вербуватимуть населення, а потім зустрінуться на потаємній галявині Рютлі 2 у лісі, де сходяться межі трьох кантонів.

1 Пустка— пустир.

2 Рютлі— галява на західному березі озера, легендарна колиска незалежності Швейцарії. Тут, за народним переказом, у ніч з 7 на 8 листопада 1307 р. Штауффахер із Штейнена (кантон Швіц), Вальтер Фюрст (кантон Урі) та Арнольд Гальден із Мельхталя (кантон Унтервальден) разом зі своїми однодумцями запряглися звільнити свою батьківщину від габсбурзьких фогтів.

Дія друга

Ява перша

У своєму замку барон Аттінгаузен розділяє з робітниками чашу, вони по черзі п'ють з келиха. Своєму небожеві, Ульріху фон Руденцу, барон розказує про свою невід'ємність і нерозривність з народом.

Випровадивши селян, Аттінгаузен спілкується з Руденцом, пояснює тиранську позицію Габсбургів, звинувачує небожа у відступництві:

Лиш тебе

Печаль громадська зовсім не тривожить.

Тебе за зрадника вважають. Ти

На боці ворогів. З нещаст'я отчизни

Глумишся ти. В погоні за легкими

Утіхами шукаєш ласки двору,

А всю країну лютий бич кривавить.

Руденц намагається переконати дядька, що для усунення гніту необхідно присягнути Австрії. Він ображається на барона за панібратство з пастухами, від нього чути нарікання на свою долю: "весна його життя" проходить у буденному клопоті. А він — лицар молодий, і не хоче, щоб його шолом і меч безславно ржавіли. Хлопець хоче чути не дзвіночки стад, а бойові заклики.

Аттінгаузен намагається присоромити небожа за зневагу до вітчизни, за презирство до народу, за його шовки, павине перо і пурпурний плащ 1.

Барон образився на молодого лицаря, але засвідчив, що колись він ще пожалкує за рідними горами і пастушими мелодіями, ставши герцогським рабом.

Але намагання дядька залишити свого небожа при собі були марними. Тоді барон в обличчя Руденцу назвав справжню причину, що вабила його в австрійську службу — Берта фон Брунек. Руденц зашарівся, засоромився, але не звертав увагу на слова і поради старого. Аттінгаузен не затримував його більше:

О, нещасливий час, коли чуже Проникло у щасливі ці долини, Щоб безневинність звичаїв розлити!

1 Павині пера на шоломі чи капелюсі та пурпурний колір одягу означали прихильність до Австрії — тодішнього гнобителя Швейцарії.

Ява друга

На галяві Рютлі, оточеній високими скелями і лісом, збираються повстанці. Першими тут з'явилися селяни з Унтервальдену на чолі з Мельхталем та Баумгартеном, вони розпалюють багаття, очікують на інших. Ось на озері показався човен з людьми Штауффахера, а із Урі забарились. Щоб обминути застави ландфогта, їм доведеться йти далеко через гори. Мельхталь розповів Штауффахеру про свої справи і новини: він бачив осліпленого батька, відчув жагу помсти; він побував у будинках багатьох пастухів — і на альпійських луках, і на льодових полях, де нічого не росте, грабують фогти народ. Мельхталь зустрів у їхніх гостинних оселях шану й співчуття, обурення щодо безчинств нового керування. Всі обіцяли встати на боротьбу з хижим тиранством. За цей час Мельхталь встиг проникнути й оглянути замок фогта у Сарнені.

Він потрапив туди на бенкет в одязі пілігрима. Штауффахер дивувався відвазі і мужності юнака.

Поки чекали людей з Урі, перші прибульці встигли познайомитись. Серед них були і прості, і монастирські селяни-кріпаки, і колишній старшина.

Нарешті з Урі прибув Вальтер Фюрст зі своїми. З ними прийшов і священник Рессельман, паламар Петерман, були пастухи, рибалки, прості селяни. Всіх їх було аж тридцять три чоловіка.

Рада розпочалася з питання про головування. Унтервальдці поступилися, і суперечку "благородну розв'язали:

Хай в раді Швіц, в бою хай Урі править".

Повстанці прийняли клятву вірності, згадали свою історію для зміцнення союзу. Було прийнято закон не визнавати і не піддаватись Австрії. Висувались пропозиції вирішити назрілий конфлікт мирним шляхом, дехто пропонував звернутись зі скаргою до імператора. Та Конрад Гунн уже був у замку з оскарженням, і йому було відмовлено: буцімто імператор зараз зайнятий.

У одному з королівських залів Гунн зустрів герцога Гансена 1, якому імператор не хотів віддавати материнський спадок, хоч герцог повнолітній і може сам керувати своїми землями і підлеглими. Дворяни запевняли Гунна, що треба надіятись на себе, а не на імператора.

Вислухавши всі пропозиції, вирішили: треба скинути ненависний гніт — вигнати з країни фогтів зі слугами, зруйнувати всі їхні замки, якщо можна, без кровопролиття.

Зійшлися на тому, що, дочекавшись Різдва, коли всі нестимуть фогтові подарунки, можна буде проникнути у замок, а біля нього зробити засідку. Таким чином, палац візьмуть повстанці, а намісника проженуть. Отже, всі будуть обережні та уважні, бо:

Як в день призначений впадуть твердині,

Вогні сигнальні в горах ми розпалім,

Це буде знак — негайно до повстання

Скликать всі наші села і міста.

Найгрізнішим з фогтів для бунтівників був Геслер. Він оточений вартою, його не можна щадити і випускати з країни, бо це мстива людина. Поволі розгоряється вранішня зоря. Захисники попрощались і порозходились.

1 Презирливе ім'я герцога Йоганна Швабського. Незаконно позбавлений своїх спадкових прав рідним його дядьком, імператором Альбрехтом I, він у 1308 р. убив Альбрехта і втік до Італії. За це вбивство його прозвали Парріціда (батьковбивця).

Дія третя

Ява перша

Вільгельм Телль теслярує у своєму дворі, Гедвіга — його дружина — пораяється біля дому, а маленькі синочки граються самострілом і співають. Дружина жалілась чоловікові, що діти рано почали гратись у такі іграшки. Вона розповіла, як вона хвилюється, коли Вільгельм довго не повертається з полювання. Іноді їй здається, що він заблукав у горах, або оступився десь там, чи лавиною засипало його. Але Телль

упевнений, що її переживання марні, адже гір не боїться той, хто в них народжений.

Вільгельм пішов до тестя в Альторф із сином, хоч Гедвіга їх і не відпускала. Жінка хвилювалась, бо знала, що намісник ненавидить Телля, не забуде ганьбу, якої зазнав у горах. Колись Геслер і її чоловік зустрілись на вузькій стежці над безоднею. Ландфогт перелякався, думаючи, що мисливець штовхне його у прірву.

Телль не зважав на поради дружини, він пішов у Альторф.

Ява друга

У лісі, під час полювання Геслера і його придворних, Берта вилучила хвилинку, щоб таємно зустрітися з Руденцом. Хлопець почав розмову про своє кохання. А Берта почала гудити його, звинуватила у зраді народові:

Чи є для серця щирого щось краще,

Ніж бути безневинних оборонцем

І захищать пригноблених права?

Кохана нагадала йому про обов'язок перед вітчизною. Руденц виправдовувався, як він боявся і хотів, щоб їм дозволили одружитись. Берта заспокоїла свого лицаря, бо бачить свою свободу у свободі швейцарського народу, який полюбила; з презирством ставиться до двірських інтриг і фальші. Берта розбудила у ньому ще не згасле благородство. Руденц був щасливий від її слів, радий поверненню до своєї землі.

Ява третя

В Альторфі на лузі стоїть стовп з капелюхом, його вартують. Сторожі скаржаться, що нікого вони не спіймають, бо тепер люди перестали тут ходити, не хочуть вшановувати капелюх, вклоняться йому.

Мимо стовпа проходить Телль, спокійно розмовляючи з сином. Він не звертає увагу на стовп і не б'є чолом. Вартові схопили його і хотіли вести до в'язниці. Зчинився гвалт, на який позбігалися люди. Вальтер Фюрст поручився за свого зятя, та марно. Галас почув імперський намісник, що повертався зі своєю свитою з полювання. Телль вибачився перед ним, пояснивши це непорозуміння своєю легковажністю:

Будь розумніший я, не звався б — Телль 1,

Прощу про ласку, більш цього не буде.

Та все ж Геслер для нього видумав покарання. Оскільки Телля вважали за першого стрільця, ландфогт вимагав збити з голови маленького синочка яблуко за 80 кроків. Тільки тоді необачного чоловіка відпустять. Всі присутні жажнулися. Берта раяла фогтові не жартувати так з людьми, адже вони не звикли до такого, тим більше, що це — не жарти.

Син Телля вважав свого татка найкращим, тому не боявся батькової стріли. Знав: татусь не схибить, влучить у яблуко. Чоловік відмовився стріляти, боячись убити свою дитину. Геслер примушував стріляти. Телль сховав одну стрілу під сорочку; цей рух помітив фогт, він вимагав пострілу. Всі бачили, як у лучника тремтять руки, виявляючи страшенну внутрішню боротьбу.

Руденц не міг стерпіти такого знущання над батьком. Він почав запекло захищати його, викриваючи несправедливу владу намісника. Берта намагалась припинити цю

страшну суперечку. Загальну увагу знов привернув Телль. Він влучив у яблуко. Тоді Геслер допитався у нього, для чого сховав стрілу під сорочкою. Стрілець признався: якби стріла схибила — то намісник також був би мертвий.

Хоч ландфогт подарував Теллю життя, та не подарував свободу. Він забирає лучника на свій корабель, щоб відвезти у замок Кюснахт до в'язниці, таким чином уберігшись від його стріл.

Люди залишились у розпачі: а як же їхня боротьба. Адже на Телля покладались великі надії.

1 Натяк, побудований на співзвуччі слів Tell і toll (безрозсудний, шалений).

Дія четверта

Ява перша

На Фірвальдштетському озері бушують хвилі, час від часу спалахує блискавка і гримить грім. На березі рибалка Руоді розмовляє з селянином про ув'язненого Телля. Селянин у порту Флюельна бачив фогтове судно, яке направлялося в Бруннен. Мабуть, його човен застала на озері буря. Рибалчин син помітив якийсь корабель і почав молитись за спасіння людей. Та впізнавши прапор намісника, він продовжив молитись тільки за Телля, який там знаходився. Намісник переправляв арештованого до Кюснахту. Син і батько слідували за судном, яке ледь не розбилося об скелі.

Енні помітив чоловіка на березі, що припав до землі. Це був Телль. Він розповів про свій порятунок.

Телль — гарний стерничий. І Геслер пообіцяв його відпустити, якщо буде врятовано човен. Телль деякий час керував гребцями, стояв біля керма, а потім вискочив на берег на пласкому камені, залишивши весь екіпаж.

Тепер Телль розпитував дорогу на Кюснахт, просив передати дружині, що він живий і здоровий. Телль щось задумав.

Ява друга

У замку Аттінгаузена зібралися люди — помирав барон. Сюди прибігла Гедвіга за сином, вона плакала, що її чоловіка не врятували. Якби Телль був на їхньому місці, то він би кинувся на допомогу.

Прокинувся від недовгого сну барон. Він хотів побачити свого небожа, але його не було поряд. Штауффахер заспокоював старого. Він розповів усі новини останнього часу: Руденц перейшов у табір селян-рятівників. Щоб полегшити смуток і страждання, баронові розповіли про союз трьох лісових кантонів. Тоді вже Аттінгаузен перестав хвилюватися за долю своєї країни, бо вона була у надійних руках. Він передбачливо говорив про скору перемогу, про боротьбу міст, що захочуть звільнитись від ярма Габсбургів. Помираючий розказував, пророкуючи, ніби у нього перед очима відбувалися ці події. Аттінгаузен благословив сина Телля, в якому бачив нове майбутнє своєї країни.

Руденц уже не застав дядька живим. Лицар переживав, що барон не бачитиме його каяття, його повернення до свого народу.

У хлопця ландфогт викрав кохану, та юнак зобов'язався її знайти.

Він вступає до союзу трьох кантонів, наказує чекати сигнальних вогнів і не зволікати.

Ява третя

Телль причаївся у засідці біля гірської дороги до Кюснахту. Фогт їхатиме цим шляхом додому, тут і зустрінє його Вільгельм. Телль не забув того пострілу, яким ледь не позбавив життя свою дитину. Тут, на шляху, фогта чекала жінка Косарева. Вона хотіла попросити пана звільнити чоловіка, бо він не винний ні в чому, у них багато дітей, яких треба годувати. Геслер відмовився, він був розлючений настирливістю жінки. Раптом намісник падає з коня — стріла влучила йому в серце. Телль горами втік, і ніхто не знав, що це він убив тирана.

Дія п'ята

Ява перша

У Альторфі біля фортеці "Кормига Урі" позбирались люди. У горах палають сигнальні вогні, звідусіль лунають далекі дзвони. Руоді-рибалка оголосив, що ворога вигнано. Він закликав зруйнувати тиранський замок "Кормигу". Селяни, каменотеси кинулись ламати риштування, троцяти недобудовану фортецю. Мельхталь розповів Вальтеру Фюрсту про взяття замків Росберг і Сарнеп. Він хвалив за відважність Руденца, яким був взятий Сарнеп; згадав, як з молодим лицарем з полум'я винесли ув'язнену БERTУ Брунек. З радістю Мельхталь розповів про втечу фогта.

Розпочалося в місті свято. Вирішили, що капелюх залишать, і він тепер буде символом свободи, а не знаряддям тиранії. У Швейцарії вже не було внутрішніх ворогів, а зовнішні їй тепер не страшні.

Вальтер Фюрст повідомив усіх присутніх про вбивство імператора:

Воно іще жахливіше від того,

Що небіж, братів син, його вчинив:

Убивця — герцог Швабії Йоганн.

Штауффахер розповідав, що міста стережуть свої кордони, бо відцурались люди від убивць. Залишивши цю розмову, всі пішли вітати народного визвольника — Телля.

Ява друга

Гедвіга з дітьми чекає чоловіка, горить хатне вогнище. До них прибився якийсь полохливий чернець, але Гедвіга також його боялася. Діти вибігли зустрічати батька.

Вільгельм Телль залишився наодинці з ченцем, це був австрійський герцог, гнаний звідусіль. Він просив допомоги. Парріціда порівнював себе з Теллем, на що отримав таку відповідь:

До неба чисті я здіймаю руки,

Тебе ж і злочин твій я проклинаю...

Помстивсь я за святу природу, ти ж

Зганьбив її,— тут спільності немає:

Ти — вбивця, я ж — захисник прав священних.

Телля зворушила все ж таки страшна недоля герцога. Він дав пораду йти в Італію і каятись перед папою, очищаючи цим свою гріховну душу. Хазяїн дому нагодував

мандрівника і дав йому на дорогу, пояснивши шлях в Італію. Парріциду відправили, бо йшли люди з вітаннями і своєю вдячністю.

У яві останній

Всі зустріли Телля радісними вигуками. Прийшли привітати селян з перемогою Берта і Руденц. Берта просила селян прийняти їх до свого кола. Вона тепер могла вважати себе повноправною громадянкою, їй селяни пообіцяли свій захист.

Руденц оголосив перед публікою новину про своє одруження з Бертою, і всім своїм кріпакам дав волю.

Знову зазвучала музика, всі закричали:

— Свобода! Свобода! Свобода!